

WIJZE LESSEN VOOR HET VAK NEDERLANDS: *schrijfvaardigheid*

Peter Van Damme

Over de auteur

PETER VAN DAMME

is vakbegeleider Nederlands bij Katholiek Onderwijs Vlaanderen en praktijklector Nederlands in de educatieve master talen aan de KU Leuven. Hij was ook 28 jaar lang leerkracht Nederlands aan het VTI in Lokeren.

Wijze lessen. Twaalf bouwstenen voor een effectieve didactiek.

Het boek verzamelt vijf inzichten en twaalf bouwstenen die leerkrachten helpen bij het geven van goede lessen. De grote kracht van het boek is dat het recente wetenschappelijke inzichten op een overzichtelijke manier heel dicht bij de klaspraktijk brengt. Op de site www.wijzelessen.be komen voortdurend updates met aandacht voor nieuwe ontwikkelingen en activiteiten.

EEN BELANGRIJK BOEK

Wijze lessen. Twaalf bouwstenen voor effectieve didactiek van Tim Surma en co is een onderwijspublicatie die de laatste twee jaar op bijzonder veel terechte aandacht en appreciatie kon rekenen. Wanneer ik met beginnende en ervaren leerkrachten in gesprek ga ligt het boek dikwijls naast mij of zit het tenminste klaar in mijn rugzak. De gesprekken die wij dan voeren vertrekken altijd van de lespraktijk Nederlands in een bepaalde klas. Het boek helpt ons tot op bepaalde hoogte verder, we missen echter geregeld een expliciete link met de vakdidactiek Nederlands. In deze artikelenreeks ben ik van plan een aantal inzichten en bouwstenen te koppelen aan aspecten van de vakdidactiek Nederlands.

LEREN SCHRIJVEN VS. SCHRIJVEN BEOORDELEN

In dit eerste artikel kies ik heel bewust voor schrijfvaardigheid. Leerkrachten zijn terecht ontevreden over de schrijfprestaties van leerlingen. Allerlei onderzoeken bevestigen dit, ook het hoger onderwijs vindt de schrijfprestaties van de startende studenten ondermaats. De ontwikkeling van de schrijfvaardigheid verloopt minder spontaan dan bijvoorbeeld de spreekvaardigheid. Met andere woorden: meer nog dan bij spreken hebben leerlingen baat bij goede lessen in schrijfvaardigheid. De leerkracht doet er dus toe en zeker bij het schrijfonderwijs. Leerkrachten zijn soms te veel bezig met schrijven beoordelen en te weinig met **leren schrijven**. Schrijfvaardigheid is misschien wel de vaardigheid bij uitstek waarbij 'wijze' lessen en leerkrachten het verschil kunnen maken. In de hoofdtekst die volgt verken ik aan de hand van vier bouwstenen en een inzicht wat we kunnen leren uit het boek van Tim Surma voor de didactiek van het schrijfonderwijs. In de kaderteksten staan heel concrete lesideeën en voorbeelden. Via **Fons+** vind je nog extra materiaal.

De onzichtbare lezer

Bij spreken heeft de zender vaak een zichtbare ontvanger terwijl bij schrijven de lezer meestal onzichtbaar is. Veel schrijfproducten van leerlingen houden onvoldoende rekening met deze onzichtbare lezer. Schrijvers krijgen in tegenstelling tot sprekers geen onmiddellijke feedback en maken dus onbewust heel wat communicatiefouten. Het loont de moeite om leerlingen hiervan bewust te maken en om deze term ook echt te gebruiken. Geïnspireerd door een bekend filmpje (zie link op Fons+) liet een leerkracht uit de eerste graad haar leerlingen een korte instructie schrijven: 'hoe beleg je een boterham met pindakaas'. Ze voerde daarna, net zoals de vader uit het filmpje, de instructies heel letterlijk uit. De leerlingen vonden het hilarisch en vanaf dat moment wisten ze heel goed wat het concept van de onzichtbare lezer is.

SCHRIJVEN EN AUTORIJDEN. OVER COGNITIEVE BELASTING

Vooraleer in *Wijze Lessen* de twaalf bouwstenen aan bod komen, staan de auteurs stil bij enkele belangrijke inzichten uit de cognitieve psychologie. Schrijven is een activiteit met een hoge cognitieve belasting. Op zondagmiddag val ik geregeld in slaap wanneer ik een boek lees, tijdens het schrijven is de kans dat dit gebeurt veel kleiner. Bovendien is de **cognitieve belasting** voor een **beginner** hoger dan voor een **expert**. Vergelijk het met autorijden: tijdens de eerste rijles toen je leerde vertrekken en schakelen kon je nooit vermoeden dat je deze activiteit later zou kunnen combineren met bijvoorbeeld naar het radionieuws luisteren. De leerlingen voelen zich in de schrijfles vaak als een beginnende chauffeur. Dit is een belangrijk inzicht voor de leerkracht die haar leerlingen wil leren schrijven. Het is dus belangrijk om voor deze 'beginners' de cognitieve belasting aanvankelijk te beperken. Dat kan je eenvoudig doen door de leerlingen **in stappen** te laten **schrijven**. Het vijfphasenmodel van Hoogeveen bestaat al sinds 1993. In een aantal scholen gebruiken de leerlingen een schrijfkaart die hen expliciet door de schrijfopdracht gidst. Per opdracht is er een aangepaste kaart waarin de verschillende schrijfstappen terugkeren. Per stap hebben de leerlingen een aandachtspunt. De cognitieve belasting blijft zo beperkt. Op **Fons+** vind je een voorbeeld van een schrijfkaart die in de eerste graad wordt gebruikt.

De vijf fasen van het schrijfproces volgens Hoogeveen

Fase 1: oriëntatie op de schrijfopdracht

Fase 2: de schrijfopdracht

Fase 3: het schrijven

Fase 4: het bespreken en herschrijven

Fase 5: het verzorgen en publiceren

BOUWSTEEN: GEBRUIK VOORBEELDEN

Goed schrijfonderwijs geeft de leerlingen veel goede voorbeelden en neemt de tijd om de voorbeelden te analyseren. Tijdens deze analyse kan je aandacht hebben voor de opbouw (bv. inleiding, midden en slot), het taalgebruik (bv. correctheid, register en woordkeuze), het genre of het teksttype (bv. een opiniestuk). Laat leerlingen voorbeelden vergelijken: geef hun bijvoorbeeld

drie klachtenmails en bespreek waarom de ene mail overtuigender is dan de andere. Beperk de cognitieve belasting en geef na het voorbeeld niet meteen de schrijfopdracht maar kies eerst voor een aanvulvoorbeeld. In een aanvulvoorbeeld krijgen de leerlingen bijvoorbeeld de inleiding en het midden van een tekst en schrijven zij enkel het slot. Vergelijk eventueel het slot dat zij schreven met het originele slot. Deze eenvoudige oefening waarin leerlingen hun eigen tekst contrasteren met die van een expert verhoogt het inzicht hun eigen kwaliteiten en werkpunten. Een krachtige en heel haalbare manier om de schrijfvaardigheid van leerlingen te verbeteren is modelleren: leerlingen observeren een expert. In de les kan dit als volgt gaan.

EEN LESIDEE: MODELLEREN

Dit moet je durven! Start je schrijfles als volgt: vertel je leerlingen dat jij een goede schrijver bent en dat zij een uitgelezen kans krijgen. Ze mogen je observeren terwijl je aan het schrijven bent. Ga aan de computer zitten en projecteer een leeg document. Begin te schrijven en benoem expliciet wat je doet, de klas ziet de tekst live verschijnen in het document. Achteraf bespreek je met hen wat ze gezien en gehoord hebben. Modelleren is een krachtige manier van leren: leerlingen observeren het deskundig denken en handelen van een expert. Leerlingen imiteren dit achteraf en worden zo betere schrijvers. Uiteraard kan je er ook voor kiezen om een opname te maken van de expert die aan het werk is.

Hieronder vind je enkele tips om succesvol te modelleren.

- Geef de leerlingen een concrete observatietip
- Kies een haalbaar teksttype, bijvoorbeeld een eenvoudige zakelijke mail. Na ongeveer vijftien minuten heb je dan een redelijke tekst.
- Gebruik een opname om het schrijven van een langere tekst, bijvoorbeeld een samenvatting, te modelleren.
- Benoem expliciet – en zelfs wat overdreven – de gedachten die je hebt en de stappen die je doorloopt.

Een voorbeeld:

"de aanspreking, dit is belangrijk, ik wil onmiddellijk een goede indruk maken, ik weet geen naam, dus 'geachte heer', oei wat als een vrouw de tekst leest? 'geachte heer of mevrouw', wacht even, ik ben een beleefde schrijver, ik plaats de vrouw eerst, dus 'geachte mevrouw of heer'. Goed. Een komma is niet nodig na de aanspreking."

- Neem tijd om **tussenstappen** en **denkwijzen** te benadrukken. Lees bijvoorbeeld een zin luidop voor wanneer je twijfelt aan de zinsbouw. Pas meteen de zinsbouw aan of splits een zin in twee als dat de boodschap helderder maakt.
- **Gids** de leerlingen tijdens de bespreking achteraf. Tijdens het schrijven observeren de leerlingen en **zwijgen** ze. Achteraf krijgen ze ruim de tijd om **bespreken** wat ze gezien en dus geleerd hebben. Hebben ze de juiste dingen geobserveerd?
- **Verwijs** tijdens de schrijfoefening die volgt geregeld naar het voorbeeld dat ze observeerden.

NOG EEN LESIDEE: GEBRUIK EEN SJABLOON BIJ MOEILIJKE TEKSTTYPES

Dit voorbeeld maakt meteen de overgang naar de volgende bouwsteen. In de voorbeeldles 'De recensie' op **Fons+** hebben de leerkrachten ervoor gekozen om de leerlingen te laten schrijven vertrekkend van een uitgewerkt sjabloon. Al enkele jaren bekeken de leerlingen eerst enkele voorbeelden van recensies vooraleer zelf aan het schrijven te gaan. Toch bleef het niveau van de teksten – de recensie is een moeilijk genre voor veel jongeren – onvoldoende tot de leerkrachten ervoor kozen om de teksten van de leerlingen in een strak sjabloon te gieten van waaruit de leerlingen hun eigen tekst schreven. Het sjabloon doet op deze manier zowel dienst als **voorbeeld** en als **ondersteuning**.

BOUWSTEEN: ONDERSTEUN BIJ MOEILIJKE OPDRACHTEN

De meeste leerkrachten denken nu aan de schrijfkaders die ingeburgerd zijn in het schrijfonderwijs. Op vele scholen circuleren hier bruikbare voorbeelden, ik voeg ze dus niet toe aan dit artikel. De schrijfkaders ondersteunen echter vooral bij fase drie van het schrijfproces (zie kader hierboven met de fases van Hoogeveen). Het is echter belangrijk om leerlingen al vroeger in het schrijfproces te ondersteunen. In Fons 11 staat hiervan een voorbeeld in de les over *Interne Keuken*. De leerlingen krijgen al ondersteuning in de eerste fase. Zorg ook voor ondersteuning achteraf. Heeft de leerling zicht op welke fouten hij maakte en wat hij dus moet vermijden bij een volgende opdracht. In het lesvoorbeeld van de recensie op **Fons+** blikt de leerling terug op vorige schrijfoopdrachten. Wat waren werkpunten? Wat ging er goed?

BOUWSTEEN: GEEF DUIDELIJKE, GESTRUCTUREERDE EN UITDAGENDE INSTRUCTIE

Deze bouwsteen lijkt op het eerste gezicht een evidentie; in wat voorafging gaf ik al voorbeelden van duidelijke en gestructureerde schrijflessen. Hoe maak je schrijflessen uitdagender voor de leerlingen? Leerlingen vermoeden – vaak terecht – dat de leerkracht de enige lezer is. Als excuus voor hun povere teksten argumenteren ze soms dat de leerkracht nu eenmaal betaald wordt om de fouten uit hun teksten te halen ...

Besteed daarom voldoende aandacht aan het creëren van een uitdagende situatie waarin de leerlingen schrijven voor een echt **publiek**.

Op zoek naar echt publiek

- Maak op het einde van het semester een klasboek waarin je bijvoorbeeld de beste verslagen van een uitstap publiceert.
- Voorzie ruimte op de schoolwebsite voor de schrijfoefeningen van leerlingen.
- Laat leerlingen teksten schrijven voor mensen van buiten de school: een vraag om informatie aan een bedrijf, een uitnodiging voor een jurylid, een bedanking voor een auteur die kwam spreken, een lezersbrief naar een krant ...

EEN DERDE LESIDEE: HERSCHRIJVEN

Laat leerlingen een tekst **herschrijven** voor een bepaald **publiek**. Geef leerlingen een tekst uit *De Standaard* en laat ze die herschrijven voor leeftijdsgenoten. Je zal merken dat dit lesidee enorm veel kansen biedt om bijvoorbeeld aandacht te hebben voor register, woordkeuze, opbouw en vormgeving. Je ontdekt ongetwijfeld snel extra mogelijkheden: een eigen tekst herschrijven, een tekst van een medeleerling herschrijven, een tekst voor jongeren herschrijven, een tekst van de overheid herschrijven ... Besteed expliciet aandacht aan wat leerlingen herschrijven en **waarom** ze dat doen.

BOUWSTEEN: GEEF FEEDBACK DIE LEERLINGEN AAN HET DENKEN ZET

Wie iets doet met gepaste feedback wordt een betere schrijver. Jammer genoeg zijn het vaak vooral de goede schrijvers die feedback vragen. Hoe zorg je ervoor dat ook de mindere schrijvers feedback willen en krijgen? En dat ze iets doen met die feedback? Leerkrachten besteden soms meer tijd aan de correctie van een schrijftaak dan dat de leerling aan het schrijven ervan heeft besteed. We formuleren de uitdaging dus als volgt: hoe geef je op een haalbare manier feedback die leerlingen aan het denken en het herschrijven zet?

VIERDE LESIDEE: DE LEERKRACHT-CORRECTOR OP FILM

Bij het begin van het schooljaar vroeg ik mijn leerlingen om mij een brief/mail te schrijven waarin ze vertellen over hun verwachtingen voor het vak Nederlands. Ze kregen een korte les over de formele aspecten (de aanspreking, registerkeuze, slotformule ...) van een dergelijke brief/mail en gingen dan aan de slag. Ze schreven hun eerste versie van de tekst en dan liet ik ze naar een filmpje kijken waarin ik een soortgelijke tekst aan het verbeteren ben. In het filmpje corrigeer ik enkele klasieke fouten. De leerlingen horen en zien de leerkracht denken en corrigeren. Ik observeer hen ondertussen en zie wat er in hun brein gebeurt: 'deze tekst had mijn tekst kunnen zijn, deze fout heb ik ook gemaakt, dit heb ik goed gedaan'. Na het filmpje mogen ze hun tekst nalezen en aanpassen. Het effect is indrukwekkend: de leerlingen gaan meteen gemotiveerd aan het herschrijven, enkele leerlingen hebben zelfs al onmiddellijk enkele correcties aangebracht. Deze klassikale feedback vroeg minder werk dan de individuele en toch was het **leereffect** veel groter. Waarschijnlijk omdat de leerlingen zich door de herkenbaarheid van de fouten en het filmpje toch individueel aangesproken voelden.

PEERFEEDBACK

Met wat we nu al weten over het schrijfproces is het duidelijk dat peerfeedback niet zo eenvoudig is. Toch is werken met peerfeedback heel belangrijk. Er is een praktische en een inhoudelijke reden. In een klas van 25 heeft de leerkracht extra hulp nodig. Leerlingen leren bovendien veel over hun eigen schrijven wanneer ze teksten van leeftijdsgenoten nalezen. Beperk ook hier de cognitieve belasting en geef de beoordelaar een duidelijke en beperkte focus. Laat ze aanvankelijk letten op een **deelaspect**

van de tekst: hoe spreekt de schrijver de lezer aan, is de spelling correct, is de woordkeuze gepast, is de boodschap duidelijk ... Vraag niet enkel om peerfeedback te geven op het eindproduct, maar verplicht leerlingen om vroeg in het schrijfproces feedback aan leeftijdsgenoten te vragen. Leer leerlingen ook gaandeweg de juiste termen te gebruiken om over schrijven te spreken. Ze ontwikkelen op deze manier een soort van meta taal.

BOUWSTEEN: LEER JE LEERLINGEN EFFECTIEF LEREN

De laatste bouwsteen in het boek gaat over **zelfregulatie**. Voor schrijfonderwijs houdt dit in dat leerlingen moeten leren om hun eigen schrijfproces te reguleren. Ze leren dit in feite gaandeweg in alle schrijflessen. Ik verwijs nog eens naar het voorbeeld van de recensie (zie Fons+). Op een bepaald moment in de oefening gaan leerlingen zelf de criteria voor een goede taakuitvoering bepalen. Aan de hand van die criteria gaan ze hun eigen werk bekijken, bijsturen en evalueren. De laatste bouwsteen gaat ook over **metacognitie**, leerlingen ontwikkelen bewust inzicht en de bijhorende taal om over schrijven te spreken. De peerfeedback uit de vorige alinea helpt dit mee ontwikkelen. Tim Surma geeft terecht aan dat leerlingen het moeilijk hebben om hun eigen leren correct in te schatten. In goed opgebouwde schrijflessen is er geregeld expliciet aandacht en tijd nodig om dit te leren.

AFSLUITEND: SCHRIJVEN = HARD WERKEN

Schrijven en leren schrijven vragen veel tijd en inspanning. Durf dit te benoemen en bespreek dit met jouw leerlingen. Overtuig hen van de waarde en het nut van goed leren schrijven en wees eerlijk: leren schrijven is hard werken.

BEDANKING

Tijdens het schooljaar 2018-2019 schonk de vakgroep Nederlands van het Leonardocollege in Denderleeuw extra aandacht aan schrijfonderwijs. Voor de tweede graad ontwikkelden leerkrachten Marieke Van de Schueren, Roxane Keymeulen en Silke Geeraerts onder andere de oefening 'de recensie' (zie Fons+). De leerkrachten Nederlands van de eerste graad van Sint-Carolus werken met schrijfkaarten gebaseerd op het vijfphasenmodel, bijvoorbeeld de uitnodiging (zie Fons+).

LEES MEER

- Geerlings, L., 'Het vijfphasenmodel - Leerlingen begeleiden bij het schrijven', te raadplegen via de website van HSN, <https://hsnbundels.taalunie.org>.
- Raadpleeg ook extra literatuur via Fons+